

Egyenes beszéd

(oratio recta, direct speech, discours direct, direkte Rede)

Amikor valakinek a szavait szóról szóra idézzük.

„...s ahogy azt mondta nemrég: / »Édes fiacskám, egy kis sajtot ennék«" (Kosztolányi Dezső: *Halotti beszéd*)

A beszéd narrációbeli idézésének hagyományosan két alaptípusát szokás megkülönböztetni, az egyenes és a **→függő beszédet**, attól függően, hogy szó szerinti átvételről van-e szó (mint például a **→dialógusokban**) vagy az eredetit módosító parafrázisról. A többi típus (például a **→szabad függő beszéd**) ezekből levezetve határozható meg. Gérard Genette azonban a beszéd elbeszélésbeli reprodukálásának *három* módját különíti el, aszerint, hogy az elbeszélő – Genette térbeli hasonlatával – milyen távorról tekint arra a beszédre, amelyet elbeszélésében idéz vagy legalább említ. (**→távolság**) Az elbeszélő akkor van legközelebb a megidézett beszédhez, ha önmagát háttérbe szorítva átadja a szót a szereplőnek, akkor van a legtávolabb, ha a lényegre szorítkozva elbeszéli azt. Az egyik esetben imitálja, a másik esetben elbeszéli. Platón *Államának* megkülönböztetését alapul véve Genette a beszéd narrációjának lehetőségeit úgynevezett „mimetikus–diegetikus-tengelyen” helyezi el, attól függően, hogy melyik leghívebb, melyik kevésbé és melyik a legreduktívabb. Az *idézett egyenes beszéd* (nála: „discours rapporté”) a lehető legmimetikusabb az átvételek közül. Genette példája *Az eltűnt idő nyomábanból*:

„Je dis à ma mère: il faut absolument que j'épouse Albertine”

„...így szóltam hát édesanyámhoz: »[...] mindenképpen feleségül kell vennem Albertine-t.«”¹

Itt az elbeszélő nem elmeséli, hogy a szereplő (ebben az esetben korábbi önmaga) mit mondott, hanem utánozza, másolja a szavait.² Az átvételt általában valahogyan jelzik – idézőjellel, tipográfiai elkülönítéssel vagy szóval, magyarázattal, **→verbum dicendikkal** („mondta” „felelte Zsiga”, „tette hozzá anyám”), de azért nem mindig. A következő szövegrészlet első mondataiban jelölik, az utolsó mondatban nem, hogy idézett egyenes beszédéről van szó.

„Nekem ez nem volt természetes, válaszolta elgondolkodón és meg is állt az esőben. Nekem ez újdonság volt, mondta, kivételes, hiszen az én anyám soha nem nevetett. Legfeljebb elmosolyodott. Az anyátok pedig jókedvűen ébredt és jókedvűen feküdt.”³

Az olvasó érti, hogy az utolsó mondatban nem az elbeszélő beszél, az még a felidézett beszédhez tartozik. A kontextus teszi egyértelművé. Nádas Péter műveire jellemző ez az eljárás, amelyet *szabad egyenes beszédnek* nevezhetünk a „free direct speech” fordításaként, és amely abban különbözik a **→belső monológ**tól, hogy *elhangzó beszédet* kap az olvasó (látszólag) elbeszélői közvetítés nélkül, a belső monológnál viszont néma gondolati szövegről vagy tudatfolyamról kap közvetlen (vagy annak látszó) betekintést. Ha Genette szellemében az általa használt térbeli hasonlattal élünk, akkor azt mondhatjuk, hogy az egyenes beszédnek ez a változata egy fokkal még közelebb, még mimetikusabb, hisz az elbeszélői közvetítés nyomait is eltünteti.

Az egyenes beszédet leggyakrabban párbeszédre reprodukálásakor használják az elbeszélő szövegek. Az egyenes beszéd ilyenkor dramatikussá teszi a szöveget. Pályi András *Többé nem szabadulsz* című műve teljes egészében elbeszélői kommentártól mentes párbeszéd, azaz két szereplő egyenes

¹ PROUST Marcel, *Az eltűnt idő nyomában, IV.*, ford. JANCsó Júlia (Budapest: Atlantisz, 1995), 601.

² GENETTE Gérard, *Discours du récit, Points Essais* (Paris: Seuil, 2007), 172.

³ NÁDAS Péter, *Világló részletek. Emléklapok egy elbeszélő életéből*, 1 (Budapest: Jelenkor, 2017), 62.

beszédeiből áll. A *Többé nem szabadulsz* 2015-ben a *Jelenkor* folyóiratban novellaként, 2017-ben elbeszélésként jelent meg, (ekkor *Nem szabadulsz* címmel)⁴, azaz a szerző mindkét szer epikus műként adta közre, ám az teljes joggal tekinthető dramatikus alkotásnak: két jelenetből álló hangjátéknak vagy színműnek.

Nem dialógus részeként, hanem elbeszélésbe vagy függő beszédbe ágyazva az egyenes beszéd kiemel, nyomatékot ad az idézett szövegrészeknek. A korábban idézett Proust-mondatra visszatérve, feltehetőleg Genette sem véletlenül a *Szodoma és Gomorra* utolsó mondatát választotta szemléltető példának, hisz – hosszú tépelődés után – itt mondja ki Marcel, hogy végre elhatározta magát a nősülésre.

Más esetben, ha az egyenes beszédet függő beszéddel (vagy elbeszél beszéddel, szabad függő beszéddel stb.) felváltva használja az elbeszélő, akkor tárgyyszerűnek mutatkozik. Kertész Imre *Sorstalansága* többek között annak köszönheti visszafogott, tárgyilagos stílusát (amely stílus feszült ellentétben áll az elbeszél világban tapasztalt borzalmakkal), hogy mint egy tudósító, idézett egyenes beszéddel függetleníti magát környezetétől, mintha világának nem résztvevője és áldozata, hanem elfogulatlan megfigyelője volna csupán. Az alábbi részletben a függő beszédű előadásba sűrűn beékelte idézett egyenes beszédek hitelesítő **→valóság-effektusok**, amelyek elfogulatlan tudósítóként mutatják be Köves Gyurit. (Ugyanakkor az egyenes beszéd objektivitás-illúzióját elbizonytalanítja az a tény, hogy Köves az elhangzó szavakat németből fordítja az olvasó számára, tehát mégiscsak közvetít, értelmez, nem pusztán rekonstruál.)

„Előbb azonban – így folytatta – lépjenek elő azok, akiknél még pénz, arany, ékkő vagy bármi egyéb érték volna, és helyezték azt önként a »Herr Obernál letétbe«, minthogy ez az utolsó alkalmuk, amikor a holmiktól »még büntetlenül szabadulhatnak«. Amint ugyanis elmagyarázta, a kereskedés, mindennemű adás-vétel, következésképp tehát értéktárgyak birtoklása és bevitele is a »legszigorúbban tilos a lágerba« – ezt a számomra új, de a német fogalomból mindjárt jól érthető kifejezést használta. Fürdés után minden személyt »megröntgeneznek«, mégpedig egy »külön e célra való készüléken« – így tudtuk meg tőle, s a katona is kifejező bólogatással, feltűnő jókedvvel, félreérthetetlen helyesléssel adott külön nyomatékot a »röntgen« szónak, amit nyilvánvalóan ő is megérthetett.”⁵

Felhasznált irodalom:

GENETTE, Gérard, *Discours du récit*. Points Essais (Paris: Seuil, 2007).

KERTÉSZ, Imre, *Sorstalanság* (Budapest: Szépirodalmi, 1985).

NÁDAS Péter, *Világló részletek. Emléklapok egy elbeszélő életéből*. 2. köt. (Budapest: Jelenkor, 2017).

PÁLYI, András, *Gyász és gyönyör Elbeszélések 1959-2016* (Pozsony: Kalligram, 2017).

PROUST Marcel, *Az eltűnt idő nyomában, IV*. Fordította JANCSÓ Júlia (Budapest: Atlantisz, 1995).

⁴ PÁLYI András, *Gyász és gyönyör Elbeszélések 1959-2016* (Pozsony: Kalligram, 2017).

⁵ KERTÉSZ Imre, *Sorstalanság* (Budapest: Szépirodalmi, 1985), 106.